

МЕХАНІЗМИ ВПЛИВУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРОСТОРУ

Кучинська Яна Олександрівна,
студентка кафедри права та публічного управління
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
Купрійчук Василь Михайлович,
доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри права та публічного управління,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир.

Потреба вивчення досвіду механізмів впливу громадянського суспільства на формування українського гуманітарного простору

зумовлена як теоретично, так і практично. З точки зору теорії зазначена необхідність пов'язана з недостатньою розробленістю даної проблеми. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених цій проблемі, сьогодні немає єдиного розуміння сутності та механізмів впливу громадянського суспільства на формування українського гуманітарного простору, їх форм і методів реалізації, взаємодії з владою.

Національний гуманітарний простір є середовищем, завдяки якому виробляється та функціонує система ідей, цінностей, ідеалів, міфів, стереотипів, образів, що впливають на свідомість людей, і, таким чином, визначають напрями поступу нації та держави. Саме тому так послідовно, цілеспрямовано розбудовують і захищають від різноманітних впливів свій власний гуманітарний простір розвинені держави світу, або ті, що претендують бути такими. Його цілісність виступає запорукою національної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності країни. Цей складний духовно-ціннісний комплекс формується взаємодією систем освіти, культури, виховання, науки, засобів масової інформації, у цьому просторі функціонує історична пам'ять, розгортаються конкуруючі ідеології, які борються за вплив на суспільну свідомість [1].

Головним суб'єктом забезпечення цілісності гуманітарного простору країни є держава в особі її органів влади і політик, котрі визначають єдині законодавчі правила функціонування та розвитку гуманітарної сфери. Саме брак таких правил детермінує появу лакун, у яких формуються не громадяни з українською національною свідомістю, а населення, яке ідентифікує себе з іншими державами. До цього варто додати відсутність консолідації еліти, насамперед, політико-управлінської навколо україноцентричних цінностей, що викликає різне бачення проблем у тому числі і законодавчих гуманітарної сфери, коли з приходом до влади тих чи інших політичних сил розв'язуються лише окремі проблеми гуманітарного розвитку, залежно від певних політичних уподобань чи потреб.

Умови воєнного часу становлять надзвичайно складний виклик для функціонування та поступального розвитку будь-якої держави, оскільки війна систематично підриває засади

економічного, політичного, соціального та гуманітарного буття людини. Особливої уваги в таких обставинах потребує гуманітарний вимір, який є фундаментальним чинником забезпечення сталого розвитку суспільства. Гуманітарний розвиток слід розуміти як цілісну концепцію, орієнтовану на всебічне розкриття потенціалу особистості й суспільства загалом, що передбачає створення сприятливих умов для реалізації інтелектуальних, культурних, творчих здібностей як окремої людини, так і нації в цілому [2].

Національний гуманітарний простір виконує роль духовного середовища, у межах якого формуються та функціонують системи уявлень, цінностей, ідеалів, культурних символів, міфів, соціальних стереотипів і ментальних образів, що безпосередньо впливають на суспільну свідомість і визначають вектори розвитку як окремої особистості, так і держави в цілому [3]. До структури гуманітарного простору входять сфери мистецтва, просвітницької діяльності, культури, а також організації дозвілля – тобто усі ті форми діяльності, що сприяють культурному самовираженню та духовному відновленню нації.

Водночас, у період воєнного стану процес гуманітарного розвитку стикається з об'єктивними обмеженнями, адже базові умови для забезпечення особистісної самореалізації та національного поступу суттєво нівелюються або взагалі стають недоступними. Ведення бойових дій, порушення комунікацій, психологічна травматизація, міграційні процеси та руйнування інфраструктури призводять до майже повної втрати можливостей для реалізації гуманітарної політики в повному обсязі, що становить одну з ключових загроз для майбутнього національного відродження [4].

У сучасному науковому дискурсі національний гуманітарний простір розглядається як системна сфера, в межах якої формуються, транслуються та функціонують ціннісно-світоглядні компоненти – ідеї, ідеали, культурні міфи, соціальні стереотипи та символічні образи, що мають безпосередній вплив на колективну свідомість і визначають вектори розвитку нації та державності. Саме тому провідні держави світу – або ті, що прагнуть досягти такого статусу,

– цілеспрямовано розбудовують власний гуманітарний простір і впроваджують механізми його захисту від внутрішніх і зовнішніх деструктивних впливів. Цілісність гуманітарного простору виступає гарантією збереження національного суверенітету, безпеки та територіальної єдності держави [4].

Цей складний ціннісно-ідеологічний конструкт формується через тісну взаємодію сфер освіти, культури, науки, медіа-комунікацій, а також механізмів збереження й трансляції історичної пам'яті. Саме в гуманітарному просторі відбувається боротьба ідеологічних наративів, спрямованих на вплив на суспільну свідомість. Руйнування єдності гуманітарного простору зумовлює суттєві розбіжності у ціннісних орієнтирах громадян, їхніх політичних уподобаннях, культурних практиках і джерелах отримання інформації. Такі розбіжності можуть сформувати у суспільній уяві образ «чужого» або «відмінного» Іншого, що проєктується на мешканців інших регіонів чи представників окремих соціальних груп. Унаслідок цього виникають глибокі міжрегіональні, міжетнічні й навіть цивілізаційні розриви, зокрема в окремих районах Донецької, Луганської областей та Автономної Республіки Крим [1].

Проголошення незалежності України створило сприятливе середовище для конструювання повноцінного та самодостатнього національного гуманітарного простору. Проте цей процес супроводжувався низкою суперечливих і трансформаційних явищ, які в широкому сенсі означали демонтаж залишків тоталітарної ідеологічної системи. Як наслідок, відбулася криза радянських культурних цінностей і практик, що вимагало оновленої гуманітарної стратегії. Однак упродовж багатьох років незалежності державна гуманітарна політика вирізнялася недостатнім акцентом на гуманітарний чинник як на ключовий елемент націотворення та інструмент забезпечення національної безпеки. Зокрема, залишилися нереалізованими положення Концепції гуманітарного розвитку України 2001 року, Концепції 2008 року, а також низки програмних документів, розроблених українськими вченими та експертами, зокрема фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД).

Головна причина нинішньої ситуації полягає в тому, що більшість урядів України на різних етапах державотворення розглядали гуманітарну сферу лише як складову соціальної політики, тоді як вона, передусім, є сферою смислів, ідеологічних орієнтирів та цінностей. До складу гуманітарного простору входять такі компоненти, як художня, культурно-просвітницька та дозвіллева діяльність (як у професійній, так і в індивідуальній формі), медійний ефір електронних ЗМІ, національний ринок друкованої продукції, книговидання, книжковий обіг і мистецько-культурне обслуговування, а також сфера науки, інститути громадянського суспільства та система церковно-державних відносин [2].

Відсутність інтегрованого, цілісного та захищеного гуманітарного простору за нинішніх умов спричиняє глибоку ціннісну та ідеологічну поляризацію українського соціуму, сприяє поширенню сепаратистських тенденцій і послаблює національну єдність, що становить реальну загрозу територіальній цілісності та державності України. У цьому контексті послідовне впровадження гуманітарної політики, заснованої на історико-культурних традиціях українського народу та адаптованої до сучасних соціально-економічних, політичних і культурних викликів, здатне забезпечити формування національної ідентичності та укріплення суспільної самосвідомості [3].

Водночас надзвичайно важливо усвідомлювати, що реінтеграція тимчасово окупованих та постраждалих від збройної агресії територій у культурно-гуманітарне поле України не може відбутися винятково силовим шляхом. Потрібна системна інформаційно-культурна політика, орієнтована на інтенсифікацію процесів соціальної, інтелектуальної та політичної інтеграції населення цих територій у єдиний український простір.

Відтак, національний гуманітарний простір можна визначити як інтегровану систему соціокультурних сфер, що спроможна забезпечити повноцінне задоволення культурних, мовних і комунікативних потреб громадян України [4].

Список використаних джерел:

1. Kupriichuk V.M. Humanitarian policy in Ukraine. Life on the cutting edge: Science. Libraries. Society : Scientific monograph. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2025. 508 p. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/570>

2. Управління соціальним і гуманітарним розвитком: навч. посіб. / за заг. ред. В. М. Купрійчука, М. В. Кравченко. – Житомир: Видавництво ФОП Худяков О.В., 2025. 166 с.

3. Купрійчук В.М. Гуманітарна політика українських урядів у добу національної революції (1917-1920 рр.): монографія / В.М.Купрійчук. К. : Вид-во Європейського університету, 2014. 378 с.

4. Купрійчук В.М. Гуманітарні чинники в розвитку українського державотворення (1917-1920 рр.). Дисертація д-ра наук з держ. упр.: 25.00.01, Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2015. 360 с.